KOALICIJA ORGANIZACIJA OSOBA SA INVALIDITETOM
TUZLANSKOG KANTONA

ZNAČAJ INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

ZNAČAJ INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Značaj inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom

Izdavač:
Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom
Tuzlanskog kantona

Autor: Nenad Perić

Dizajn: I. C. "LOTOS" Tuzla

Štampa: INTRAG DOO

Tiraž: 200

Ako ste zainteresirani za dodatna pitanja, saradnju ili informacije koje se odnose na oblast, Značaja dostupnosti obrazovanja za osobe sa invaliditetom kontaktirajte Organizacije osoba sa invaliditetom članice koalicije:

Udruženje za uzajamnu pomoć u duševnoj nevolji TK Fenix
Izeta Sarajlića 20, Tuzla
Tel/fax: 035 226 577
tk.fenix@bih.net.ba

Udruženje paraplegičara Lukavac
Dom Kulture, Lukavac
Mob: 061 293 983
pajocar@hotmail.com

Majke hendikepirane djece Tuzlanskog kantona
Krečanska 5, Tuzla
Tel/fax: 035 282 347
ugmhd_tk@hotmail.com

Udruženje osoba sa cerebralnom paralizom i drugim onesposobljenjima Sapna
Vitinica bb, Sapna
Mob: 061 562 672

Udruženje distrofičara TK
Filipa Kljajića 22, Tuzla
Tel/fax: 035 251 531
distmioblast@yahoo.com

UG Penzionera civilnih invalida I i II kategorije Srebrenik
Meše Selimovića bb, Srebrenik
Mob: 061 732 236

UHO žena sa invaliditetom Lotosice Tuzla
Peje Markovića 14/31, Tuzla
Tel/fax: 035 291 041
lotosice@bih.net.ba

Udruženje osoba sa invaliditetom Gradačac
R. Huseinagića 2/14, Gradačac
Mob: 061 392 152
ui.gradacac@yahoo.com

Informativni centar za osobe sa invaliditetom Lotos
M. i Ž. Crnogorčevića 3, Tuzla
Tel/fax: 035 251 245
035 251 476
info@ic-lotos.org.ba

SADRŽAJ

UVOD..... 7

MEĐUNARODNE NORME..... 8

KONVENCIJA UJEDINJENIH NACIJA
O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM..... 9

KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA..... 12

INKLUZIJA..... 16

SITUACIJA U BIH..... 20

STANJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U TK..... 24

VIŠE INFORMACIJA..... 28

"Stvoreni smo jednaki a različiti. Bez obzira na spol, izgled, sposobnosti, zdravlje ili smisao, stvoreni smo u jedno društvo. Važno je prihvatiti činjenicu da normalno društvo karakterizira raznolikost i mnogostrukost – ne ujednačenost i istovjetnost. Međutim, realnost je pokazala da su djeca i odrasle osobe čije se potrebe razlikuju od većine, provele veliki dio života marginalizirane zbog mnoštva neopravdanih razloga."

Fredrik J. Skjørten

UVOD

Uprkos ostvarenom napretku na području obrazovne reforme, stvaranje inkluzivnog i nediskriminatornog obrazovnog sistema još uvijek predstavlja izazov za reformu obrazovanja koja je u toku. Sama organizacija obrazovnog sistema je takva da često promoviše stvaranje razlika među djecom umjesto da omogućava integraciju i jednakost.

Obrazovni sistem BiH, kao i brojni drugi društveni sektori, je pod nadležnošću 13 ministarstava pri čemu svako od njih ima odvojene legislativne i izvršne uloge.

Kako bi problem bio još veći ne postoji ni uravnoteženost budžetskih sredstava koja se odvajaju za obrazovanje.

Škole u BIH sve više postaju nesigurno područje za djecu, uz porast nasilja među samom djecom u školi i neposredno oko školskih objekata. Iz dana u dan sve su vidljiviji i sve češće medijski pokriveni problemi vezani za nasilje u školama.

Problem otežanog pristupa djece sa fizičkim invaliditetom školskim zgradama nije riješen uklanjanjem arhitektonskih barijera u objektima. Djeca sa invaliditetom također trpe posljedice nemogućnosti pohađanja redovne nastave usljed smanjene mogućnosti nastavnika i drugih odgajatelja da ispune posebne zahtjeve obrazovanja takve djece.

Noviji sistem redovnog inkluzivnog obrazovanja i sistem koji podržava ustanove sa djecom sa invaliditetom nastavljaju da postoje paralelno dodatno usložavajući već složenu situaciju i dodatno crpeći već iznimno mala izdvajanja za obrazovanje.
Ukratko, pristup pravima i ostvarivanje tih prava nije jednak za sve. Uzimajući u obzir sve međunarodne dokumente koje je BiH ratificirala, kvalitet i inkluzivnost obrazovnog procesa kao i unapređenje obrazovnih sadržaja koji uključuju teme o zdravom načinu života i pravima žena i djece predstavljaju ključnu odgovornost Bosne i Hercegovine na kojoj treba inzistirati.

I.C. "LOTOS" Tuzla, 2014.

Međunarodne norme

Prava osoba s invaliditetom utvrđena su nizom međunarodnih normi koje je prihvatila i Bosna i Hercegovina a koji imaju ustavnu snagu jer su dio Ustava BiH.

Prema tim normama, svaka osoba ima urođena, jednaka, neotuđiva i opća prava koja proizilaze iz dostojanstva svih ljudskih bića pri čemu svaka država potpisnica može uspostaviti mehanizme kojima određuje načine ostvarivanja ovih prava.

Kada je u pitanju položaj osoba sa invaliditetom svakako je važno ukazati na Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom UN-a i Opcionalni protokol, Protokol broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom.

Svaka država treba primjenjivati Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u osiguravanju životnih uslova i ostvarivanju prava osoba s invaliditetom, a tijela vlasti na svim razinama obvezna su svakom građaninu osigurati ostvarivanje te zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Kada je u pitanju samo osiguravanje prava osoba s invaliditetom svakako je najbitnije što je BiH ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Opcionalni protokol, čime su postavljeni temelji za razvijanje politika i usklađivanje zakona s međunarodnim normama kojima se uređuje ovo područje. Također, ratifikacija Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom treba osigurati i uspostavu mehanizama za praćenje prava osoba s invaliditetom.

Na ovaj način BiH se obavezala izjednačavati mogućnosti za osobe sa invaliditetom te usklađivati zakonske norme sa onima koje su međunarodno prihvaćene.

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom (2006) jedan je od najvažnijih međunarodnih instrumenata za zaštitu prava osoba s invaliditetom. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju stupili su na snagu 3. maja 2008.godine, a do 01. septembra 2014. ratificirala ju je 151 država, dok su Fakultativni protokol ratificirale 83 države. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom ujedno je i prva konvencija o zaštiti ljudskih prava koju mogu potpisati i regionalne integracijske organizacije. Po spomenutome osnovu Evropska unija je ratificirala Konvenciju 23. decembra 2010.godine.

Države potpisnice Konvencije redovno se sastaju na Konferenciji država potpisnica, kako bi razmotrile bilo koje pitanje vezano za provođenje Konvencije (prema članu 40.).
Konferenciju saziva generalni sekretar Ujedinjenih nacija svake dvije godine ili u skladu s odlukom Konferencije država potpisnica.

Svrha Konvencije je unapređenje, zaštita i osiguravanje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba s invaliditetom te unapređenje poštivanja njihovog dostojanstva. Cilj je da Konvencija i Fakultativni protokol budu instrument za zaštitu ljudskih prava sa dimenzijom socijalnog razvoja. Konvencija doprinosi da osobe s invaliditetom budu "subjekti" koji imaju prava i koji su u stanju tražiti zaštitu tih prava, slobodno odlučivati o svom životu te biti aktivni članovi društva.

U skladu sa članom 33. Konvencije, države potpisnice su dužne odrediti i nezavisne mehanizme za praćenje provođenja Konvencije. Ova odrednica ustvari ukazuje kako građansko društvo, a posebno osobe s invaliditetom te organizacije koje ih predstavljaju imaju puna prava sudjelovanja u procesu praćenja provođenja Konvencije.

U Konvenciji je osoba sa invaliditetom definisana Odredbom članka 1. stavka 2. pri čemu u osobe s invaliditetom spadaju osobe koje imaju dugoročna tjelesna, duševna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu otežati puno i djelotvorno sudjelovanje tih osoba u društvu na temelju jednakosti s drugima.

Npr., osoba koja koristi kolica može imati poteškoće u školovanju ali ne zbog kolica, nego zbog nepristupačnih autobusa, neprilagođenih učionica ili drugih arhitektonskih barijera. Na ovaj način se pokazuje kako nije invalidnost to što čini osobu nejednakom već postupci i ponašanje okoline. Kada bi osoba sa invaliditetom živjela u okruženju koje joj je potpuno prilagođeno ne bi postojale ni prepreke za jednak način života, obrazovanja i rada.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom ne stvara nova prava, nego obavezuje države da promovišu i štite prava osoba s invaliditetom fokusirajući se na "diskriminaciju" u bilo kojem slučaju. Prema Konvenciji pravo na zaštitu od diskriminacije imaju i roditelji koji nemaju invaliditet, a brinu se o djetetu s invaliditetom, u slučaju kad bi bilo kojem roditelju poslodavac dao otkaz pretpostavljajući da će roditelj uzimati slobodne dane za brigu o svom djetetu.

Ratifikacijom Konvencije države su se obvezale da će se suzdržavati od sudjelovanja u postupcima ili praksi koja nije konzistentna sa Konvencijom, da će izmijeniti ili ukinuti postojeće diskriminacijske propise, običaje i praksu te da će konzultirati i aktivno uključiti osobe s invaliditetom u izradu i provođenje propisa i politika kojima se provodi Konvencija.

Nadalje, u smislu zaštite, države potpisnice su se obvezale da će poduzeti sve odgovarajuće mjere da eliminiraju diskriminaciju na osnovu invaliditeta od strane bilo koje osobe, organizacije ili privatnog preduzeća te da će usvojiti politike, te zakonodavne, administrativne, programske i druge mjere radi provođenja prava osoba s invaliditetom, da moraju provoditi ili promovirati istraživanja o relevantnim robama i uslugama, moraju pružiti osobama s invaliditetom informacije o relevantnim tehnologijama i druge vrste pomoći, usluga i uređaja, moraju promovirati obuku stručnjaka i osoblja koje radi s osobama s invaliditetom.

Usvajanjem dokumenta Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini u maju 2008. godine, Bosna i Hercegovina opredijelila se za novi pristup pitanjima invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, osmišljavanje i primjenu rješenja za osobe s invaliditetom na razini zajednice u multisektorskom pristupu i uz sudjelovanje svih mjerodavnih sudionika.

Države potpisnice Konvencije obvezale su se na osiguranje punog ostvarivanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom, a odnose se na: jednakost i sprečavanje diskriminacije, žene s invaliditetom, djecu s teškoćama u razvoju, podizanje svijesti, pristupačnost (bez arhitektonskih barijera), pravo na život, rizične situacije, humanitarna i krizna stanja, jednakost pred zakonom, pristup pravosuđu, temeljne slobode i sigurnost, slobodu od mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg ponašanja, slobodu od izrabljivanja, nasilja i zlostavljanja, zaštitu osobnog integriteta, slobodu kretanja i državljanstvo, neovisan život i uključenost u zajednicu, osobnu pokretljivost, slobodu izražavanja i mišljenja i pristup informacijama, poštivanje privatnosti, poštivanje doma i obitelji, obrazovanje, zdravlje, osposobljavanje i rehabilitaciju (pravo na zdravstvenu zaštitu), rad i zapošljavanje (jednako pravo na radno mjesto bez diskriminacije), primjerene životne standarde – socijalna skrb, sudjelovanje u političkom i javnom životu (sa ili bez invaliditeta), sudjelovanje u kulturnom životu, rekreaciji, razonodi i sportu, statistika i prikupljanje podataka (pravo na pristup svim pitanjima i istraživanjima) i međunarodna suradnja (pravo na očekivanje međunarodne suradnje u pristupu informacijama).

Sve navedeno podrazumijeva obvezu Bosne i Hercegovine da uskladi vlastite zakone s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, a osobito one koji se odnose na rad i zapošljavanje, socijalnu skrb i zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, te dostupnost javnih usluga i javnog prometa osobama s invaliditetom.

Konvencija o pravima djeteta

Osnovno polazište Konvencije o pravima djeteta jeste da se djeca rađaju s temeljnim slobodama i pravima koja pripadaju svim ljudskim bićima. Ipak, uzimajući u obzir fizičku i psihičku nezrelost nameće se potreba isticanja posebnih prava djeteta na zaštitu koja proizlaze upravo iz te činjenice.

Konvencija o pravima djeteta je međunarodni dokument, usvojen na Glavnoj skupštini Ujedinjenih naroda 20. novembra 1989. godine, a sadrži univerzalne standarde koje država koja ju je potpisala i ratificirala mora jamčiti svakom djetetu. Do sada su sve zemlje svijeta potpisale i ratificirale Konvenciju o pravima djeteta, osim Somalije i SAD-a.

U Konvenciji se govori, prije svega, o obavezama odraslih u odnosu prema djetetu kao i o obavezama brojnih društvenih faktora glede zaštite djeteta. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Za razliku od Deklaracije o pravima djeteta (1959.) koja ima moralnu snagu, Konvencija o pravima djeteta je pravni akt koji ima snagu zakona i obvezuje zemlje potpisnice na pridržavanje njezinih odredaba te uključuje pravo nadziranja njene primjene u državama koje su ju prihvatile i ratificirale.

Kad parlament neke zemlje ratificira Konvenciju, ta je država dužna UN-ovu Odboru za prava djeteta sa sjedištem u Ženevi, posredstvom glavnog tajnika UN-a, podnositi izvještaj o mjerama koje se poduzimaju, te o napretku koji je postignut u provedbi prava djeteta.

Prvi izvještaj se podnosi nakon dvije godine od stupanja Konvencije na snagu, a potom svakih pet godina. Odbor je dužan reagirati na izvještaj te dostaviti tzv. "završnu izjavu", nakon koje se od države očekuje da učini najviše što može, u najkraćem mogućem roku, za poboljšanje zaštite prava djeteta.

Jedna od obveza države koje je potpisala i ratificirala Konvenciju jeste i upoznavanje djece i odraslih s načelima i odredbama

Konvencije o pravima djeteta, koristeći se pritom primjerenim i djelatnim sredstvima i razumljivim jezikom (član 42. Konvencije o pravima djeteta). Prava djeteta moraju poznavati i uzimati u obzir svi građani države, i odrasli i djeca. Međutim, bezuvjetno ih moraju znati i poštivati oni koji žive i rade s djecom, koji su u svakodnevnom kontaktu s njima i koji u značajnoj mjeri utječu na stvaranje okruženja u kojemu dijete odrasta i razvija se kao osoba, a to su roditelji, odgajatelji i učitelji. Jednako tako, sva djeca, dakle sve osobe mlađe od 18 godina, moraju biti upoznate s temeljnim pravima djeteta kako bi postale svjesne svojih prava, načina njihova stjecanja, ali i zaštite u slučaju njihova ugrožavanja od strane drugih. Istodobno, stjecanjem znanja o osobnim pravima, djeca trebaju graditi stav o ličnoj odgovornosti prema poštivanju prava drugoga.

Važnost Konvencije o pravima djeteta je neupitna. Ona obvezuje i daje aktivnu ulogu svim sudionicima koji pridonose zaštiti prava djeteta. To znači da svi sudionici zajedno trebaju omogućiti optimalan razvoj djeteta, a istodobno dijete naučiti kako da štiti vlastita i tuđa prava.

Sama Konvencija o pravima djeteta sadrži 54 člana koji definišu obaveze zemlje potpisnice. Mi bismo u ovom slučaju istaknuli dva člana, Član 23 i Član 28.

Prema Članu 23 (1.) Države stranke priznaju da dijete s teškoćama u duševnom ili tjelesnom razvoju treba voditi ispunjen i pristojan život u uvjetima koji jamče dostojanstvo, jačaju djetetovo oslanjanje na vlastite snage i olakšavaju njegovo sudjelovanje u zajednici.

(2.) Države stranke priznaju djetetu s teškoćama u razvoju pravo na posebnu skrb te će, ovisno o raspoloživim sredstvima, poticati i osiguravati svakom takvom djetetu kao i onima koji su odgovorni za njegovu skrb, pružanje pomoći koju zatraže i koja je primjerena stanju djeteta i uvjetima u kojima žive njegovi roditelji ili drugi koji skrbe za njega.

(3.) Priznajući djetetu s teškoćama u razvoju posebne potrebe, pružanje pomoći prema stavku 2. ovog članka bit će besplatno

kad god je to moguće, uz uvažavanje materijalnih mogućnosti djetetovih roditelja ili drugih osoba koje o njemu brinu, te će biti organizirano tako da djetetu s teškoćama u razvoju osigura djelotvoran pristup obrazovanju, stručnoj izobrazbi, zdravstvenim službama, rehabilitacijskim službama, pripremi za zapošljavanje i mogućnostima razonode, što mu omogućuju puno uključivanje u zajednicu i lični razvoj, uključujući njegov kulturni i duhovni napredak.

(4.) Države potpisnice će u duhu međunarodne suradnje promicati razmjenu najvažnijih obavijesti iz područja preventivne zdravstvene zaštite te medicinskog, psihološkog i funkcionalnog tretmana djece s teškoćama u razvoju, uključujući širenje i pristup obavijestima o metodama rehabilitacije, obrazovanja i izbora zanimanja, kako bi unaprijedile sposobnosti i vještine te proširile domaća iskustva u tim područjima. U svezi s tim, osobita pozornost posvetit će se potrebama zemalja u razvoju.

Prema Članu 28 (1.) Države potpisnice priznaju svakome djetetu pravo na obrazovanje te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i na temelju jednakih mogućnosti za svu djecu osobito:
a) svima osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje;
b) poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opću i stručnu naobrazbu, te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svakom djetetu te poduzeti primjerene mjere kao što su uvođenje besplatne naobrazbe i osiguranje materijalne podrške kad je ona potrebna;
c) svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na temelju sposobnosti;
d) učiniti da obavijestiti o školovanju te stručnoj izobrazbi i profesionalnom usmjeravanju budu dostupne svakomu djetetu;
e) poduzeti mjere za poticanje redovnog dolaska na nastavu i smanjenje stope ispisane djece iz škole.

(2.) Države potpisnice poduzeti će potrebne mjere kako bi osigurale da se školska stega provodi na način kojim se potvrđuje djetetovo ljudsko dostojanstvo i koji je u skladu s ovom Konvencijom.

(3.) Države stranke promicati će međunarodnu suradnju u području obrazovanja, osobito u cilju suzbijanja neznanja i nepismenosti diljem svijeta te olakšanja pristupa znanstvenim i tehničkim spoznajama i suvremenim metodama podučavanja. U svezi s tim, posebna pozornost posvetit će se potrebama zemalja u razvoju.

Sve navedeno podrazumijeva obvezu Bosne i Hercegovine da uskladi vlastite zakone s odredbama Konvencije o pravima djeteta, a osobito one koji se odnose na obrazovanje i naročito dostupnost obrazovanja djeci s invaliditetom. Jedan od ključnih principa Konvencije o pravima djeteta, kao i ljudskih prava uopšte, je pravo na nediskriminaciju. Pružanje jednakih šansi i jednakih mogućnosti svoj djeci je polazna tačka za ostvarivanje svih garantovanih prava. Prihvatanje nejednakosti je nedopustivo u svim sferama života pa tako i u oblasti obrazovanja.

Inkluzija

Pokretu inkluzije prethodio je pokret integracije. Kroz integraciju, društvo je pružilo ruke djeci s invaliditetom. Od devedesetih godina prošlog stoljeća inkluzija se nameće kao nadređeni pojam integraciji. Inkluzija (lat. Inclusio) znači uključivanje, sadržavanje, obuhvaćanje, podrazumijevanje a u stručnoj literaturi se objašnjava kao: biti uključen, pripadati, sudjelovati, biti s drugima, uvijek i samo zajedno sa svima u svojoj najbližoj lokalnoj sredini.

Ideje o inkluziji su se najprije pojavile u sjevernoj Americi, sredinom 80-tih godina. Radilo se o inkluziji učenika sa invaliditetom u redovna odjeljenja. Najprije su kanadske provincije počele razvijati programe koji su se odnosili na inkluziju sve djece. Prvi put se inkluzivno obrazovanje kao pojam uvodi u Velikoj Britaniji 90-tih godina, sa organiziranjem godišnje konferencije o inkluziji.

Inkluzija učenika sa invaliditetom u redovne škole i učionice je postala dijelom svjetskog pokreta za ljudska prava. Taj pokret poziva na potpunu inkluziju svih ljudi sa invaliditetom, u svim aspektima života (Kavkler, 2003).

Pojam inkluzivno školovanje se odnosi na filozofiju obrazovanja koja promoviše obrazovanje za sve učenike u redovnim školama pri čemu su principi ove filozofije sljedeći:

- Sva djeca imaju pravo da se igraju i uče zajedno.
- Djeca se ne smiju omalovažavati ili razlikovati tako što će se izdvajati ili odstranjivati radi svojih poteškoća ili posebnih potreba.
- Ne postoje uvaženi razlozi za razdvajanje djece za vrijeme njihovog školovanja. Oni trebaju da odrastaju zajedno, a ne da budu zaštićeni jedni od drugih.
- Pozitivan odnos prema različitosti, znači prihvatiti različite mogućnosti u obrazovanju sve djece.
- Sva djeca i roditelji moraju biti tretirani s poštovanjem.
- Potrebno je oblikovati takve uslove u odgojno-obrazovnom procesu, koji omogućuju uzimanje u obzir individualnih potreba sve

djece, što zahtijeva fleksibilnost i prilagođavanje razlikama, obrazovanje po fleksibilno zasnovanom nastavnom planu i programu.

- Proširenje inkluzije u praksu zahtijeva kolektivnu odgovornost svih stručnjaka od vladinih službi i šire zajednice do školskih stručnjaka.
- Profesionalni razvoj stručnih radnika u školi uključuje utvrđivanje već postojećeg znanja i vještina te razvijanje novih. Osoblje mora osjetiti pomoć šire i uže okoline (direktor ima u tome najvažniju ulogu), mora imati odgovarajuće savjetovanje o problemima i stručnu pomoć (savjetnike, volontere, asistente, itd.) te odgovarajuće materijalne izvore pomoći (pomagala u učenju) (Kavkler, 2003).

Inkluzivno obrazovanje zahtijeva i promjene sredine, promjenu stava učesnika u odgojnom, ali i obrazovnom procesu, počevši od realizacije specifičnih potreba djece, kako odgojnih tako i obrazovnih, pa do oblikovanja sistema koji je upečatljiviji po tome da se otklanjaju prepreke koje onemogućavaju optimalni razvoj potencijala sve djece, pa i onih sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (Kavkler, 2003).

Inkluzija i uključivanje u redovno školovanje nije ista stvar. Uključivanje u redovno školovanje je upisivanje djeteta u "redovno" odjeljenje, obično tamo gdje dijete živi. Inkluzija je postupak osiguravanja da dijete može imati koristi od učestvovanja u svim aktivnostima, onoliko koliko je to za dijete najviše moguće, baš kao i druga djeca bez posebnih potreba. Inkluzija predstavlja proces učenja i to na način da se djeca sa invaliditetom odgajaju zajedno sa djecom koja nemaju invaliditet. Tada ta djeca imaju jednake mogućnosti u razvoju svojih tjelesnih, emocionalnih, društvenih i drugih sposobnosti. Inkluzija djeci s invaliditetom daje mogućnost za promatranje, imitiranje i kontakt s djecom koja nemaju invaliditet.

Preduslovi za realizaciju inkluzivnog obrazovanja su sljedeći:

- Učešće učenika u procesu donošenja odluka.
- Pozitivni stavovi o mogućnostima učenja svih učenika.
- Znanje nastavnika o djeci sa invaliditetom.
- Vješta upotreba specifičnih metoda instrukcije.
- Podrška roditeljima i nastavnicima.

Cilj inkluzije nije da se svako dijete uključi u redovne škole, bez obzira na vrstu invaliditeta, nego se naglasak stavlja na to da i ta djeca učestvuju u svim onim iskustvima i aktivnostima kao djeca koja se redovno školuju. Zamislite kako je samo kada se nađete u situaciji kada ne razumijete ljude oko vas, ne razumijete šta pričaju i o čemu razgovaraju. Tako je i djeci sa invaliditetom kada se nalaze u školi koja nije inkluzivna (Giangreco, 1997).

Osobe sa invaliditetom dugi niz godina bile su institucionalizirane i marginalizirane u društvu. Razvojem svijesti društva o vrijednosti svakog pojedinca javlja se inkluzija kao pokret u okviru socijalnog modela. Inkluzija sama po sebi ne podrazumijeva izjednačavanje svih ljudi, već uvažavanje različitosti svakog pojedinca kojem pruža mogućnost odlučivanja o vlastitom životu i preuzimanje odgovornosti. U tome i jeste njena vrijednost, jer nam kroz razvoj opće tolerancije prema individualnim razlikama i potrebama omogućava širenje spoznaja, obogaćivanje iskustava i razvoj čovječnosti.

Princip inkluzivnog obrazovanja je jedan od ključnih međunarodnih principa i zasniva se na više UNESCO-vih, UNICEF-ovih i UN deklaracija i izjava (UN, 1948, 1966, 1991, 1994; UNESCO, 1994, 2000, 2001; UNICEF, 2000). To je i princip ljudskih prava. On se usredotočuje na pravo sve djece da pohađaju redovne razrede u svojim lokalnim školama. Sva djeca imaju pravo na obrazovanje, nijedno dijete ne smije biti zaboravljeno niti istjerano iz škole, bez obzira na vrstu invaliditeta ili posebne potrebe za obrazovnom podrškom ili njegom. Princip inkluzije predstavlja jasan raskid sa zvaničnom školskom tradicijom iz posljednjeg vijeka, u okviru koje se od učenika očekivalo da se uklope u vrstu obrazovanja koje su škole nudile.

Princip inkluzije, usvojen u Salamanki (UNESCO, 1994), ustanovljava da se ne radi o tome da naš obrazovni sistem polaže pravo na određenu djecu. Upravo obrnuto, školski sistem neke zemlje je taj koji se mora prilagođavati kako bi zadovoljio potrebe sve djece. Ovaj novi trend u međunarodnom obrazovanju postavlja teške ali ne i nesavladive zahtjeve pred svaki nacionalni i lokalni obrazovni sistem, kao i pred pojedinačne škole i grupe profesionalnih obrazovnih radnika. Prije svega traži saradnju između redovnog obrazovanja i obrazovanja za posebne potrebe. To ovisi o predaji znanja i umijeća iz domena specijalnog obrazovanja/defektologije domenu redovnih škola.

Stoga je neophodno i prebacivanje učitelja i nastavnika za djecu sa invaliditetom /defektologa sa mjesta gdje su po tradiciji stručno djelovali unutar institucija i specijalnih škola u lokalne redovne škole za svu djecu. Inkluzivni razred predstavlja mjesto susreta redovnog i specijalnog obrazovanja.

Situacija u BiH?

Obrazovni sistem Bosne i Hercegovine je daleko od inkluzivnog. Postoji velika razlika u kvalitetu obrazovanja, prvenstveno u urbanim i ruralnim sredinama.
Prema navodima jednog izvještaja o osnovnom obrazovanju, i pored usvajanja velikog broja politika za inkluziju ugrožene djece u osnovno obrazovanje od strane entitetskih i kantonalnih Ministarstava obrazovanja, provođenje ovih politika je loše i vodi ka marginalizaciji i isključivanju djece sa invaliditetom.

Prema Izvještaju o napretku BiH u EU integracije za 2013 godine „Sveukupno, približavanje evropskim standardima u oblasti obrazovanja je u početnoj fazi. Zbog slabe koordinacije na ministarskom nivou ometa se razvoj obrazovanja u FBiH. U pogledu istraživanja i inovacija, preduzete su neke aktivnosti u skladu sa politikama EU, ali one su nedovoljne, posebno kada je riječ o saradnji u okviru Programa Horizon 2020".

Prema istraživanju UNICEF-a BiH značajnije smanjenje stope ranog napuštanja škole dalo bi veliki doprinos smanjenju socijalne isključenosti u obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Takva promjena direktno bi uticala na mogućnosti zapošljavanja mladih osoba te bi istovremeno doprinijela boljoj integraciji u tržište rada, a time i ostvarivanju zadanog cilja u smislu smanjenja stope nezaposlenosti. Navedeni faktori govore u prilog stvaranju ozbiljnog programa za smanjenje prijevremenog napuštanja školovanja, naročito u Federaciji BiH gdje je stopa ranog napuštanja škole izuzetno visoka.

Imajući u vidu nepostojanje državnih struktura za uspostavljanje standarda kao što je Agencija za nastavni plan i program ili Agencija za standarde i ocjenjivanje, čak i kada se donose zakoni na nižem nivou, često postoje velike razlike u implementaciji ključnih odredbi "Plana aktivnosti za inkluziju djece sa invaliditetom " u redovno obrazovanje, koji je izrađen 2005. i Okvirnog zakona o obrazovanju.

Trenutno, iako učenici u nekim dijelovima BIH koriste mobilne timove stručnjaka (RS i neki kantoni u FBIH), ne postoje programi za pomoć roditeljima i drugim učenicima kao ni programi za stručno usavršavanje nastavnika. Umjesto toga, obrazovanje djece sa invaliditetom se još uvijek izvodi u specijaliziranim institucijama.

Ovakav pristup podrazumijeva i to da se programi veoma razlikuju po ishodima učenja koje djeca sa invaliditetom treba da ostvare. Pristup djece sa fizičkim invaliditetom još nije riješen uklanjanjem fizičkih barijera u školskim objektima. U srednjim školama nedostaje mogućnost fizičkog pristupa za učenike sa invaliditetom, a nema ni sredstava za prijevoz osoba sa invaliditetom. Također, više je nego evidentan problem dostupnosti obrazovnih institucija za djecu sa senzornim i intelektualnim invaliditetom u cijeloj Bosni i Hercegovini.
Rad srednjih stručnih škola se ne zasniva na ishodima i one ne pripremaju učenike da budu spremni za rad. Naime, kada učenici završe školu "izgubljeni su" jer ne znaju kako da nađu posao i prosto čekaju da im neko da posao.

Prema Izvještaju o napretku BiH u EU integracije za 2013. godinu „Sveukupno, postoji pravni i institucionalni okvir za poštivanje ljudskih prava, a glavni elementi međunarodnog prava o ljudskim pravima uvršteni su u pravni sistem. Fragmentacija u cijeloj zemlji i dalje je problem, prvenstveno u pogledu ekonomskih i socijalnih prava. Provođenje instrumenata za zaštitu ljudskih prava treba biti poboljšano (...) Potrebno je uložiti više napora kako bi se škole učinile inkluzivnijim i riješilo pitanje postojanja "dvije škole pod jednim krovom" u Federaciji. Provođenje zakona protiv diskriminacije se mora ubrzati, a nadležne institucije trebaju imati dostatne kapacitete za provedbu (...) I dalje zabrinjava diskriminacija osoba s invaliditetom u sistemu socijalne zaštite".

Prema Izvještaju NVO o monitoringu prava djece (2011) osnovni problemi u oblasti obrazovanja u vezi su sa neusklađenošću zakonskih rješenja sa stvarnim stanjem i mogućnostima postojećeg sistema da ista primijeni.

Kada je u pitanju obrazovanje, najveći problem za djecu sa invaliditetom predstavlja nedostatak stručnog kadra (defektolozi, logopedi, asistenti u nastavi) i neadekvatni prostorni kapaciteti za primjenu inkluzivnog obrazovanja.

U svih 20 lokalnih zajednica koje su bile uključene u navedeni monitoring ocijenjeno je da su djeca sa invaliditetom diskriminirana u odnosu na djecu bez invaliditeta. Iako ova djeca po zakonima imaju pravo na mnoge servise i novčane pomoći, iste su tako male da siromašnim porodicama ne obezbjeđuju nikakvu sigurnost u brizi za dijete. U većini zajednica nije riješeno pitanje arhitektonskih barijera za djecu sa invaliditetom, niti mjere za zaštitu slijepe i djece sa oštećenjem sluha. U sredinama gdje su formirana udruženja roditelja djece sa invaliditetom, stanje je nešto bolje, jer se roditelji na razne načine bore da olakšaju položaj svoje djece.
Sva djeca u zajednicama gdje se radio monitoring dječijih prava nemaju jednak pristup obrazovanju. Sve škole nisu otklonile fizičke barijere za pristup djece sa fizičkim invaliditetom, a u mnogim slučajevima i djeca sa drugim vidovima oštećenja nisu u procesu inkluzije, zbog tehničkih i kadrovskih problema u nekim školama. Također, uočeni su problemi prilikom ponuđenih srednjoškolskih obrazovnih programa u okviru kojih se podrazumjeva da srednjoškolsko inkluzivno obrazovanje podrazumjeva trogodišnje obrazovanje.

Potrebno je naglasiti da su se mnoge dileme i nesuglasice oko uključivanja djece s invaliditetom, predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, u redovne odgojno obrazovne ustanove pojavile našim prostorima zbog toga što je inkluzija doživljena kao nametanje koje su donijeli stranci u našu zemlju ili administrativna naredba od strane obrazovnih vlasti, da bi ispunili zahtjeve koje je od njih tražila Evropska zajednica. Neke od dilema se mogu shvatiti kao suprotstavljanje tradicionalizmu i želja za očuvanjem postojećeg stanja u odnosu na inovacije, zagovaranje naprednih didaktičkih tehnika nasuprot uobičajenim načinima učenja, saradnja sa ljekarima a izbjegavanje shvatanja da se radi isključivo o medicinskom problemu, potreba za kompetentnijim i specijaliziranijim nastavnim kadrom, a u isto vrijeme uz izbjegavanje oslanjanja samo na njih.

Na nivou škole inkluzija zahtijeva fleksibilnost u nastavnom planu i programu, te nastavnički pristup sa osjećanjem za različite potrebe učenika. To neminovno dovodi do dilema i nesuglasica jer se stavovi ne mijenjaju preko noći. Treba vremena da se razviju kultura prihvaćanja jednakosti, društvena pravda i poštivanje različitosti koja je na našim prostorima često odsutna. Pravni aspekt razvoja inkluzivnog obrazovanja je, takođe, kamen spoticanja u raspravama. Zakoni koji su doneseni u okviru obrazovanja nisu decidni, nedostaju popratni akti, a ako su neki i doneseni često su neusaglašeni sa zakonom. Primjena u praksi je dala mogućnosti da se različito tumače, ne poštuju, a za nepoštivanje zakona ne postoje nikakve sankcije. Paralelni sistem (inkluzivno i specijalno obrazovanje) je i pitanje slobode izbora roditelja i vladinih administrativnih radnika u mnogim zemljama pa i našoj, što dovodi do mnogih rasprava, dok pravni sistem nije dovoljno osjetljiv na potrebe obrazovanja djece s invaliditetom u redovnoj školi, kao što je to u specijalnoj školi gdje se te potrebe vide i rješavaju decenijama (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006).
Finansiranje je važan način podržavanja okvirne politike vezane za inkluziju. Do nesuglasica može doći zbog primjene različitog modela finansiranja redovnog i specijalnog školstva. U finansiranje specijalnog školstva je uključeno više ministarstava (obrazovanja, zdravstva, socijalnog rada i politike). Mogućnost da se dobiju sredstva od nevladinog sektora u specijalnom obrazovanju su, takođe, izvjesnija (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006).

Rad sa djecom sa invaliditetom ne zahtijeva radikalno specijaliziran ili drugačiji pristup, kao što se uglavnom misli. Sposobnosti potrebne za odgoj i obrazovanje djece sa invaliditetom su slične onima, koje su potrebne za uspješno obrazovanje u redovnim razredima. Učitelji, koji u svom razredu imaju djecu sa invaliditetom pokazuju da adekvatna nastava ima najviše veze sa dobrom osnovnom praksom koju su stekli u toku rada, a takođe i edukacijom o radu sa ovom djecom koju su stekli na seminarima. Neophodna je pomoć stručnjaka u radu sa učenicima u toku nastave i van nastave a posebno u individualnom vidu pomoći (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006).

Stanje inkluzivnog obrazovanja u Tuzlanskom kantonu

Kada je u pitanju stanje u Tuzlanskom kantonu, u školama na području TK nastavu pohađa oko 750 djece sa poteškoćama u razvoju, dok broj djece sa fizičkim invaliditetom nije tačno poznat. Vlada Tuzlanskog kantona usvojila je prijedlog Analize stanja u oblasti zaštite djece sa invaliditetom na području Tuzlanskog kantona sa Programom mjera za integraciju u odgojno-obrazovnom procesu, međutim prvi problemi se javljaju već pri upisivanju djece s invaliditetom u redovne škole nakon čega se uočava i nedostatak nastavnog kadra specijaliziranog za rad s ovom djecom. Sa njima uglavnom rade nastavnici koji su uposlenici u redovnim školama i nemaju određeno znanje potrebno za rad s ovom djecom. Jedan od svjetlijih primjera inkluzije u BiH je Osnovna škola Simin Han.

Simin Han je redovna osnovna škola, smještena u Tuzli i radi na promociji i primjeni uključivanja sve djece u redovno obrazovanje. Sa svojim radom na polju inkluzije škola je počela tokom ratnog perioda kada je došlo do dolaska velikog broja prognanika i naseljavanja područja u blizini škole prilikom čega je došlo i do iznenadnog povećanja broja učenika sa 400 koliko ih je bilo prije rata na 1500. U to vrijeme učitelji su primijetili da veliki broj učenika pokazuje različite teškoće pri slijeđenju nastavnih aktivnosti i sadržaja. Škola od tada radi na restrukturiranju odrednica škole (politike, zgrade, strategija rada/učenja/podučavanja) s ciljem kreiranja boljeg mjesta za život, igru i učenje sve djece koja pohađaju ovu školu, radeći na taj način u korak s osnovnim principima inkluzivnog školovanja.
Uvođenje inkluzivnih praksi, o kojima smo pričali u cijelom radu, podrazumijevalo je da škola izradi nove strategije rada, uspostavi partnerstvo sa roditeljima te u radu podržava dječiju neovisnost. Zajedno sa roditeljima i učenicima, škola je uspostavila plan razvoja za budućnost koji za cilj ima unapređenje škole i primjenu Evropskih standarda školovanja za svu djecu.
Sva djeca sa invaliditetom koja pohađaju školu Simin Han uključena su u redovne razredne aktivnosti. S ciljem praćenja napretka djece

provodi se rekategorizacija djece svake dvije godine. Puna inkluzija se može vidjeti u nižim razredima, (1-4). U višim razredima (5-8) djeca su parcijalno uključena. Razredi u kojima se nalaze djeca sa invaliditetom imaju dodatnog učitelja koji im pomaže. Materijal za učenje se nalazi u razredima te je lako dostupan učenicima. Stolovi su organizirani u malim grupama po cijelom razredu, tako da se niko ne osjeća isključenim jer svi učenici imaju priliku da gledaju jedni u druge. Velika se pažnja posvećuje i procesu socijalizacije djece sa invaliditetom, koja ima značajne efekte (OECD, 2007). Studenti sa Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Tuzli dolaze jednom sedmično da rade individualno sa jednim djetetom (to rade već četiri godine).
U rijetkim slučajevima roditelj djeteta pomaže nastavniku tokom časa, ali to zavisi od toga da li roditelj ima vremena, volje i sposobnosti da pomaže nastavniku.

Kada su u pitanju arhitektonske barijere, „Komparativna studija pristupačnosti javnih objekata i površina 2004. – 2013.", pokazala je kako u Tuzlanskom kantonu postoje ozbiljne prepreke u obrazovanju za učenike i studente sa fizičkim invaliditetom.

Vjerovatno najbolniji primjer predstavlja zgrada Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u kojoj prilaz nije pristupačan, a rampa ne postoji. Ulazna vrata su odgovarajuće širine ali nisu automatska te je do njih skoro nemoguće doći jer prilaz nije pristupačan.
Ulaz u druge prostorije nije pristupačan jer vrata nisu odgovarajuće širine. Toalet za osobe sa invaliditetom ne postoji. Ne postoji vertikalna komunikacija. Širina hodnika je odgovarajuća, ali zato info-pult ne postoji.

Problemi nisu izraženi samo u visokoškolskim institucijama nego su prisutni i u osnovnom te srednjem obrazovanju pri čemu je u osnovnim školama uglavnom karakteristično da je prilaz glavnom ulazu djelimično pristupačan. Glavni ulaz je obično odgovarajuće širine, međutim vrata nisu automatska. Ulaz u druge prostorije je pristupačan pri čemu toalet za osobe sa invaliditetom ne postoji. Vertikalna komunikacija uglavnom ne postoji pri čemu je širina hodnika odgovarajuća. Info-pultovi su djelimično pristupačni.

Svijetli primjer osnovnih škola po pitanju uklanjanja arhitektonskih barijera je JU Osnovna škola Sjenjak. Škola posjeduje prilaz koji je u potpunosti pristupačan, rampa je odgovarajućeg nagiba i odgovarajuće širine. Ulazna vrata su odgovarajuće širine, međutim kao i u drugim školama, nisu automatska. Ulaz u druge prostorije je pristupačan, vrata su odgovarajuće širine. Toalet za osobe sa invaliditetom postoji i pristupačan je. Vertikalna komunikacija ne postoji ali za osobe sa invaliditetom sve aktivnosti odvijaju se na prizemlju. Širina hodnika je odgovarajuća a oglasna tabla je pristupačna.
JU Srednja škola Ismet Mujezinović je primjer rada na uklanjanju barijera kada su u pitanju srednje škole. U spomenutoj školi prilaz glavnom ulazu je u potpunosti pristupačan.
Rampa je odgovarajućeg nagiba. Glavni ulaz je odgovarajuće širine, međutim vrata nisu automatska. Ulaz u druge prostorije je u potpunosti pristupačan.
Toalet za osobe sa invaliditetom postoji. Vertikalna komunikacija postoji. Širina hodnika je odgovarajuća. Info-pult je djelimično pristupačan. Oglasni pano je pristupačan.
Uzimajući u obzir riječi Margaret Mead koja kaže :"Nemojte misliti da mala grupa ne može promijeniti svijet. Suprotno tome, to je jedini način da se svijet promijeni" dolazimo do zaključka kako je najveći problem u TK po pitanju uklanjanja raznih barijera (arhitektonskih i drugih) svijest o njihovom postojanju i/ili uključivanje pojedinaca u njihovo rješavanje.

Nastavni kolektivi veoma često ističu s kojim se problemima učenici sa invaliditetom susreću ali pri tome očekuju da te probleme rješava neka „treća sila". Činjenica je da postoje iznimno mala ulaganja u razvoj školstva u BiH, kako na planu nastavnog kadra tako i na prilagodbi prostornih kapaciteta, međutim jednako kao što je nevladin sektor uspio pokrenuti brojne lavine promjena tako i nastavnici, roditelji i učenici zajedničkim snagama mogu pokrenuti brojne promjene koje bi omogućili jednaku pristupačnost obrazovanju za svu djecu. Činjenica je i da se ne očekuje od nastavnika da grade odgovarajuće prilaze školi ali se očekuje da, kao simboli odgojno-obrazovnog sistema i osobe koje su

upisivanjem određenog studija odlučile život posvetiti razvoju mladih i budućih intelektualaca, dignu glas za jednakost sve djece sa kojom dolaze u kontakt, sa kojom bi mogli doći u kontakt kao i sa kojom nikada neće doći u kontakt. Autori ovog priručnika se iskreno nadaju da će prikazani tekst biti jedan od mnogih koji će uputiti sve zainteresirane u teme vezane za problematiku osoba sa invaliditetom, koji će omogućiti bolje uočavanje postojećih nedostataka, dati pojedincima snagu da predlože nove pristupe unapređivanju sistema te pokrenuti ozbiljne promjene po pitanju pristupačnosti obrazovanja za osobe sa invaliditetom.

Više informacija

UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
www.mhrr.gov.ba/PDF/Konvencija_bos.pdf

Konvencija o pravima djeteta
http://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf

Ovaj projekat finansira:
Sida, Švedska razvojna agencija posredstvom MyRight/Shia, Švedske organizacije osoba sa invaliditetom za međunarodnu

"Ovaj projekat je nastao u sklopu realizacije MyRight/Shia programa „Jačanje kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom i stvaranje preduvjeta za bolju implementaciju UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom 2011-2013 u Bosni i Hercegovini".

"Ovu publikaciju je finansirala Švedska međunarodna agencija za razvoj i saradnju, Sida. Mišljenja izražena u ovom materijalu ne odražavaju neophodno i stavove Agencije Sida. Odgovornost za sadržaj snosi isključivo autor teksta."